

Landbrugsudstillingen på Bellahøj 1938

En dannebrogstækket landsby grundlægges i
København i anledning af 150 årsdagen for
stavnsbåndets ophævelse

Af *Erik Helmer Pedersen*

I dagene 17.-26. juni 1935 var der folkefest i København. Dansk landbrug indbød til dyrskue og landbrugsudstilling på et 60 ha stort areal omkring det højtbeliggende Bellahøj mellem Brønshøj og København. Arealet var stillet til rådighed af Københavns Kommune. Det stod kommunen i den nette sum af 400.000 kr. at gøre det egnet til formålet, men de penge var givet godt ud, mente man på Rådhuset. Udstillingen formodedes at ville tiltrække provinsboere i titusindvis, hvortil kom et stort antal udlændinge. Landbruget havde på sin side investeret godt 1,6 mio. i foretagendet, og havde derfor ladet sine organisationer og virksomheder tegne en garantikapital på godt 1 mio.

Om kommunens interne regnestykke gik op, vides ikke. Men for landbruget blev det en kassesucces, og det af de helt store. Man havde ventet 650.000 gæster, om det gik højt. Der kom imidlertid 985.876, og de lagde 857.400 kr. i entreindtægter. Havde det ikke været for nogle kølige junitemperaturer, havde man nok nået millionen eller hver 3. dansker, rundt regnet.

Forud for de travle junidage lå henved tre års intense forberedelser under ledelse af Landbrugsraadets dynamiske generalsekretær Arne Høgsbro Holm. Han var krumtappen i alt, hvad der skete, og havde deltaget i så at sige alle møder i de

---

Erik Helmer Pedersen, f. 1932, universitetslektor, dr. phil. Har bl.a. publiceret: Hedesagen under forvandling (1971), Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan 1919-1953 (1978), Drømmen om Amerika (1985), Pionererne (1986).

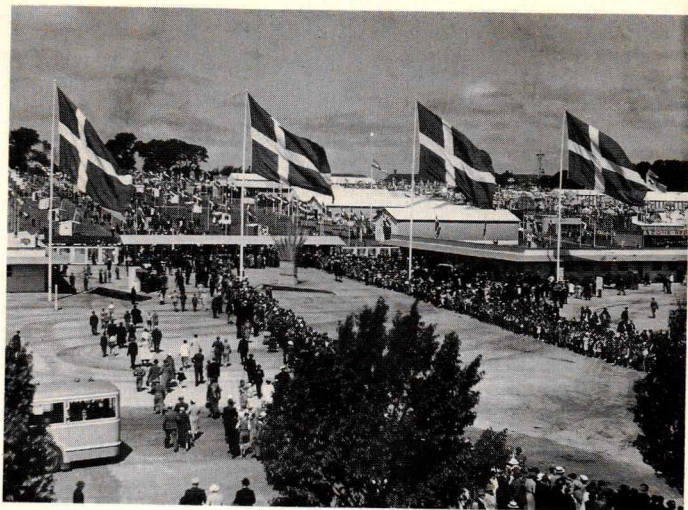

Fig. 1. Et kig ned over den flagprydede hovedindgang.
(Landbrugsrådets arkiv).

forskellige udvalg. For ham personlig blev udstillingen derfor en tredobbelt triumf. For det første beviste han endnu engang, at han som organisator ikke havde sin lige i datidens landbrugsverden. For det andet styrkede han derigennem sin stilling som generalsekretær for landbrugets øverste råd. For det tredje og sidste fik han derved en art satisfaktion for de hårde angreb, oprørsfolkene i »Landbrugernes Sammenslutning« (L. S.) havde rettet mod ham som administrativ leder af den kontingenterede kvægekspert siden landbrugskrisens begyndelse. Som det udtrykkes til allersidst i den godt 500 sider lange beretning, Landbrugsraadet udgav i 1939 om udstillingens forløb:

»Han (Høgsbro Holm) havde været den Drivfjeder, som satte Værket i Gang, og han havde under Forberedelserne og Gennemførelsen af Udstillingen alle Traadene i sine Hænder. Gennem Landbrugsudstillingen paa Bellahøj havde han sat sig et smukt og varigt Minde...«¹

Forhistorien

Fra 1845 og til og med 1900 afholdtes ialt 18 landmandsforsamlinger i Danmark, de tre i København (1852, 1869 og 1888). Oprindeligt påhvilede det ledelsen af en netop overstået landmandsforsamling at træffe forberedelser til den næste, men fra og med mødet i Århus 1866 stod Det kgl. danske Landhusholdningsselskab som arrangør. Fra første færd var der knyttet et dyrskue til mødet, men det var da af underordnet betydning i forhold til selve mødevirksomheden. Gradvis fik dog arbejdet med husdyrene en central placering, og dyrskuet blev en flere dages affære.

Landmandsforsamlingen i Odense 1900 blev imidlertid den sidste i rækken. Landboforeningernes fællesskuer rundt om i provinsen blev nu det sted, hvor husdyrbrugets mænd samledes for at bese hinandens dyr og gøre gode handel. Ved samme lejligheder gik snakken også livligt mand og mand imellem om konjunkturerne, politiken og om den fare for folkesundheden, de hastigt voksende byer betød. Om aftenen mødede man sig kongeligt i de selvsamme byer.

Ved det nye århundredes begyndelse var Landhusholdningsselskabets dage talte som det danske landbrugs toporganisation. For fremtiden måtte det samle sine aldrende kræfter om at tage sig af de faglige spørgsmål, som ikke allerede var forpagtet af andre organisationer. Desuden kunne det indtil videre stå som indbyder og som vært ved de »tvangsfri møder«, de andre organisationer på landsniveau ville deltage i. En landmandsforsamling var også et stort og kostbart arrangement at sætte på benene. Ved mødet i Odense 1900 deltog ikke færre end 1.733 dyr i et skue, der varede 9 dage.

Landhusholdningsselskabet forsøgte ganske vist ved flere lejligheder at få arrangeret en 19. landmandsforsamling, men selv om tanken blev mødt med en del sympati, kom der altid et eller andet i vejen, mest det med pengene. I 1921 var man dog nået så langt, at man havde fået nedsat et 17-mandsudvalg herom. Udvalget afholdt derefter et par møder, men selv om man, noget uforpligtende må det siges, talte om 1925 som et muligt udstillingsår, fik nej-sigerne under anførsel af jydernes P. P. Pinstrup overtaget. Det kostede mange penge at afholde sådan et stævne, og hvem skulle mon betale? Landmændene selvfølgelig og de havde som bekendt ingen penge at udvære

og slet ikke til tant og gøgl. Øboerne var dog positivt stemt, men de har som bekendt aldrig haft noget at skulle have sagt, når de jyske landboforeningsfolk først har talt. Husmandsforeningerne ville nok være med, men det måtte ikke koste (dem) noget.²

Industrirådet under anførsel af dets formand Benny Dessau fremkom i januar 1924 med en plan om at afholde en større erhvervsudstilling i København i 1925, men kunne knap nok få sine egne gjort interesseret i ideen. Og eet var i hvert fald sikkert: Så længe Pinstrup var med til at styre dansk landbrug, skulle man ikke til udstilling sammen med industribaronerne. De havde værsågod at holde deres grådige avancerhænder fra ærlige mænds lommer.

Næste forhandlingsrunde kom i 1934, hvor Pinstrup var blevet erstattet af landstingsmand H. Hauch som ledende præsident for Landbrugsraadet. I mellemtiden havde landbrugsvidenskabens og -teknikkens udøvere fået et afgørende ord at skulle have sagt i Landhusholdningsselskabet.³ Desuden var selskabets hidtidige repræsentation i Landbrugsraadet blevet overtaget af Husmandsforeningerne.⁴ For fremtiden skulle det koncentrere sine kræfter om at formidle, d.v.s. sprede kendskabet til de nyeste resultater inden for den relevante forskning. Men 150-års dagen for Stavnsbåndsløsningen rykkede stadig nærmere. Det måtte især berøre den ledende præsident i Landhusholdningsselskabet 1919-33, forpagter Chr. Sonne. Som ung og særdeles lovende landbrugskandidat havde han 1885 fået overdraget den ærefulde opgave at forberede landbrugsafdelingen inden for Den nordiske Industri, Landbrug og Kunstudstilling i København 1888, samtidig rammen omkring 100-års festen for Bondefrigørelsen.⁵ Nu præsiderede han 46 år senere ved et møde i Landhusholdningsselskabet 28. februar 1934. Deltagere var repræsentanter for Landboforeningerne, Andelsudvalget og Landbrugsraadet. Husmandsforeningerne udeblev.

Sonne åbnede mødet med at erindre om festlighederne i 1888 og om senere drøftelser om at afholde en 19. landmandsforsamling. Tro mod sin grundopfattelse: at landbrug og industri ikke var modstandere, men tværtimod samarbejdspartnere erindrede han om hovedideen bag festen i 1888: Landbrug og industri i broderlig forenet venskabspagt. Tanken tiltalte ikke Landboforeningernes folk, og H. Hauch betonedede,

at skulle man fejre 150-året for Stavnsbåndsløsningen, var der ikke rigtig plads til andre. Hauchs afvisende holdning kunne ikke komme bag på den altid så realistisk indstillede Sonne. I 1888 var den andelsorganiserede landbrugsindustri endnu i sin vorden, og derfor var landbruget langt mere beroende af de andre erhverv end nu, hvor landmændene selv forædlede og markedsførte de fleste af deres produkter. Sagen blev da også henvist til Landbrugsraadetets præsidium.⁶

I Landbrugsraadet var man på dette tidspunkt travlt beskæftiget med at forberede landbrugets deltagelse i verdensudstillingen i Bryssel 1935 det følgende år. I det interne udvalg, rådet i den anledning havde nedsat, havde såvel Hauch som Høgsbro Holm sæde. Oprindelig ville landbruget kun udstille sine produkter i Bryssel, men snart blev det også til dansk landbokultur. Som ved verdensudstillingen Paris 1900 skulle der i den anledning udarbejdes et større værk om det danske landbrugs historie.⁷ Til bogudvalget udpegedes Høgsbro Holm, Andelsudvalgets sekretær, cand. polit. A. Axelsen Drejer og forstanderen på Tune Landboskole, Niels Bredkjær. Resultatet af deres anstrengelser blev et større værk »Danmark, Landbruget« oversat til engelsk, tysk og fransk.⁸ 27 af den tids førende eksperter gav derigennem deres bidrag til forståelsen af landbrugets udvikling fra de ældste tider og til nutiden. Pengene hertil, 50.000 kr., fik man uden den traditionelle diskussion fra to af krisetidens nye fondsdannelser, Baconudvalgets Fond og Smørkontingentfonden.

Under Bryssel-udstillingen talte Høgsbro Holm med dens arkitekt Tyge Hvass, som gennem flere år havde stået for opbygningen af de danske afdelinger på de store internationale udstillinger. Hvass' virksomhed var en borgen for, at det danske indslag havde en egen stilfærdig tone i modsætning til den prangende, for ikke at sige brovtende parade, Mussolinis Italien og Hitlers Tyskland mødte op med. Skal der laves en større udstilling i 1938, er terrænet omkring Bellahøj velegnet til formålet, oplyste arkitekten ved den lejlighed.

Det var nu på høje tid at få taget hul på planlægningen af begivenhederne i 1938.

Dyrene skal med

På Landbrugsraadets møde 29. juni 1934 havde Hauch orienteret rådets medlemmer om mødet i Landhusholdningsselskabet. Efter hans opfattelse skulle stævnet i 1938 bygges op omkring et elitedyrskue med tilhørende landmandsforsamling. I første omgang fik han dog ikke større opbakning til sine tanker, men 1½ år senere var tonen en anden. Ved rådets møde 6. december 1935 fik præsidiet da bemyndigelse til at drøfte tanken mere indgående, ligesom sekretariatet kunne indkalde sekretærerne for de øvrige organisationer til en første drøftelse. Stedet måtte være København, mente den ledende præsident, men måske var det noksom bekendte fynske initiativ af en anden opfattelse, tilføjede han lidt sarkastisk (»Petersen-Dalum«: Nu er Jylland jo kommet til at høre til Fyn«).

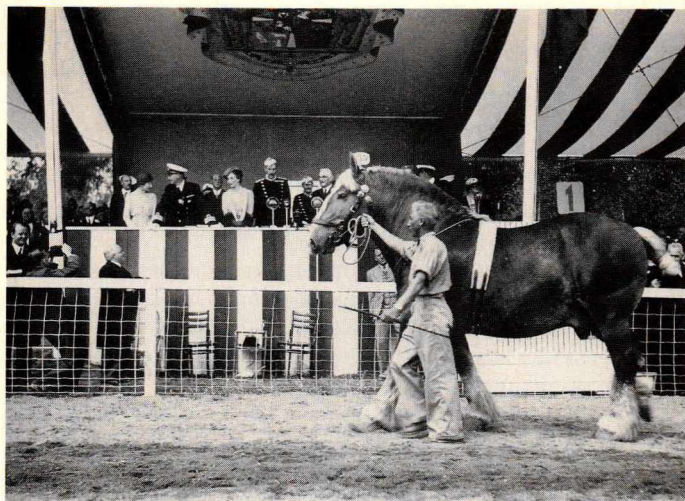
Som Hauch så det, var det alene københavnerne, der kunne bære økonomien igennem ved en sådan udstilling.⁹ Omtrent samtidig afslog Landbrugsraadet at deltage i den danske afdeling af verdensudstillingen i Paris 1937. Kræfterne skulle nu samles om Bellahøj 1938.

Den 17. januar 1936 kunne Høgsbro Holm da holde sit forberedende møde med sine kolleger. Han stillede dem straks over for et par afgørende spørgsmål og lagde dem for en sikkerheds skyld svaret i munden: Skal landbruget lave udstillingen alene? Skal den være 100% dansk og ikke nordisk som i 1888 og har vi ikke behov for et større landmandsmøde for herigennem at erindre omgivelserne om landbrugets samfundsmæssige betydning? Med en enkelt dissens (Johs. Henriksen fra Husmandsforeningerne) lød der et fuldtonende ja fra deltagerne. Efter Niels Bredkjærs opfattelse trængte især landbougdommen til en historisk vækkelse. Såvel dens viden som dens engagement på det historiske gebet var langt under middel. Oplysningsbudskabet måtte dog pakkes lidt ind i film og folkefest, om det ret skulle sælges. Forsøgsleder H. Wenzel Eskedal fra Forsøgslaboratoriet tog begejstret imod ideen om en film. Huskede man ikke Palladiums folkekomedie »De bør forelske Dem« med Lis Smed i hovedrollen. Han kunne hvert fald ikke stå for det sted i filmen, hvor heltinden synger »Jeg er Havren« mens havren bølgede sig hid og did bag den kønne pige. Filmen er god nok, svarede Høgsbro Holm, men den går for meget i enkeltheder og overlader ikke meget til fantasien.

Selv havde han set flere propagandafilm, nazisterne i Tyskland havde lavet. De kunne deres kram, men selvfølgelig kunne man diskutere det budskab, de bragte. Andelsudvalgets Axelsen Drejer ville dog hellere tale om oplysning. Der måtte i den anledning udarbejdes de fornødne skrifter. Ikke for meget historisk stof, betonedede de sjællandske landboforeningers K. Skovgaard, fra 1942 professor i landbrugsøkonomi ved Landbohøjskoler. Det samme sagde Karl Madsen fra Landboforeningerne. Bøger har vi nok af, fastslog N. Chr. Nielsen fra de jyske husmandsforeninger. Kan vi mon nå det hele, spurgte J. K. Haugaard fra de jyske landboforeninger. Han og kollegaen fra Fyn, N. Peter Poulsen, tænkte især på et elitedyrskue. Desuden skulle landbrugets egen industri samt dets følgeindustrier inviteres med.¹⁰

Høgsbro Holm sammenfattede ikke mødets resultater, men resumerede senere sine indtryk herfra for præsidiets medlemmer.¹¹ På et aftenmøde den 20. februar 1936 fortsatte derefter drøftelserne i sekretærerens kreds. Til indledning erindrede Høgsbro Holm om de punkter, man var blevet enige om ved det forrige møde: 1. at Stavnsbåndsløsningen skulle fejres i dansk regi og af landbrugets egne organisationer med tilknyttede industrier, og 2. at det centrale element var et dyrskue med tilhørende maskinudstilling. Og var det ikke en idé at lave en fælles produktudstilling? Mottoet bag det hele skulle være kontrasten 1788–1938, formet som et dobbelt panorama. I Landbrugsraadet havde man lige holdt møde med Københavns finans- og hospitalsborgmester Peder Hedebol. Denne var stærkt interesseret i at placere udstillingen på arealet til gården »Bellahøj«, en af kommunens mange gårde.

Som den første fik Axelsen Drejer ordet. Han og Andelsudvalgets formand, brugsforeningernes formand Laurits Broberg ville gerne lave en andelsudstilling som led i arrangementet. Desuden ville han gerne have udarbejdet en landbrugsbibliografi og et udvidet festprogram med diverse artikler om landbrugsfaglige emner. Desuden kunne man lade afholde foredrag under mødet. Tanken om foredrag midt om sommeren huede dog ikke Haugaard og Skovgaard. Tivoli havde jo åbent. Mejeriforeningernes L. P. Frederiksen ville overveje at flytte den påtænkte mejeriudstilling fra 1937 til det følgende år, men så skulle den holdes i Forum og ikke på terrænet. Over for disse organisations -praktiske og -taktiske udspil ville

Fig. 2. Kongeprismodtageren blandt hestene på landbrugsudstillingen jødehingsten »Himmerlands Eg« føres forbi kongetribunen. (Landbrugsrådets arkiv).

Landhusholdningsselskabets Axel Nielsen gerne fremholde de kulturelle aspekter. Han så gerne lavet en kulturel, historisk film, der viste landbrugsarbejdet i gamle dage. Det tiltalte også redaktøren af »Vort Landbrug«, Kr. Raunkjær, men så skulle miljøet være realistisk tegnet og ikke som en forkromet udgave af den barske virkelighed. K. Skovgaard måtte ud fra egne erfaringer fra de sjællandske landboforeningers jubilæumsskue i Fælledparken i 1930 slå fast, at folk først og fremmest kom for at se på dyrene. 8–10 dage var det maksimale, f. eks. fra fredag til den efterfølgende søndag. Dermed havde man også fat i to af københavnernes lønningsposer. Sjællænderne havde i 1930 335.000 gæster over 4 dage. Det ville give 6–700.000 i 1938 og dermed 800.000 i entré forudsat udstillingen varede i 10 dage. Men der skulle bestemt tegnes en garantikapital.

Ved Landbrugsraadets næste møde kunne Høgsbro Holm da berette, at kredsen af sekretærer gik ind for at festligholde 150-års jubilæet i form af en stor landbrugsudstilling. Nu

måtte der skaffes den nødvendige garantikapital, så planlægningen kunne gå i gang. Han fik da også grønt lys for at søge Toldkontingentkontoen om et tilskud på 200.000. Endvidere lovede slagterierne og mejerierne hver at skaffe 200.000.¹²

København er stedet

På det således skitserede grundlag tog præsidiet derefter sagen op til realitetsdrøftelse. Udgangspunktet var et notat, der resumerede resultaterne af drøftelserne 17. januar og 20. februar. Udover en historisk udstilling og et elitedyrskue skulle der etableres specialudstillinger om andelsbevægelsen, udstykningen, maskinanvendelsen, planteavl og landbrugets binæringer. Endvidere kunne man tænke sig forskellige produktudstillinger. På det kulturelle område var der tale om at udgive oplysende skrifter, et katalog samt en efterfølgende mindebog. Desuden skulle der optages en film. Mejeriudstillingen ville blive flyttet et år. Kontrasten 1788–1938 var det gennemgående tema, sat op som et dobbelt panorama. Oplysning og afsætningspropaganda var de to nøgleord. Stedet var København, nærmere bestemt arealet på Bellahøj. Varigheden var 10 dage.

Efter »en længere Forhandling« enedes præsidiet tilsidst om at fejre begivenheden. Proceduren måtte da være den, at Landbrugsraadet formelt vedtog dette, og at man derefter, helst den samme dag, fik tilslutning hertil fra en bredere kreds.¹³ I mellemtiden havde mejerier og slagterer stillet 400.000 kr. til rådighed som garantikapital og med et bidrag på 200.000 fra Landboforeningerne var beløbet nu oppe på 600.000 kr.¹⁴

På rådets møde 11. april 1936 kom sagen til endelig beslutning. Indledningsvis trak Hauch hovedlinjerne op i forslaget og meddelte, at Andelsudvalget gennem dets organisation nok ville dække differencen mellem den tegnede garantikapital og det nødvendige beløb på 1 mio. Stedet måtte være København. I København fandtes som bekendt Frihedsstøtten samt det befolkningsunderlag, som kunne bære en sådan udstilling igennem. Øverst i udstillingshierarkiet skulle kong Christian X sidde, mindre kunne ikke gøre det. På næste etage

kom et ærespræsidium, derefter et præsidium (Landbrugsraadets!), et arbejdsudvalg og nederst et beslutningsdygtigt økonomiudvalg. Efter et par supplerende kommentarer og spørgsmål samt en varm anbefaling fra Petersen-Dalums side var sagen vedtaget i rådet.¹⁵

Samme eftermiddag holdtes det endelig besluttende møde med organisationernes ledere og sekretærer. Hauch ridsede påny hovedpunkterne op, og erindrede om, at den tegnede garantikapital kunne blive brugt til sidste øre. Budgettet var nu oppe på 1,5 mio. I øvrigt var man enige om at afholde udstillingen i København. Ingen ytrede sig mod de fremførte synspunkter. Dog mente et par kvægbrugsrepræsentanter, at 10 dage på Bellahøj var for meget at byde præmiekeer. Under alle omstændigheder ville deres ejermænd tabe penge herved.

På studietur i Tyskland

Planlægningen kunne nu for alvor gå i gang. I en sådan situation havde man behov for at få inspiration udefra, og hvad var da mere nærliggende end at lade blikket glide sydover. Nazi-Tyskland lod naturligvis ikke en chance gå fra sig til at udstille sig selv i en ramme af billigt sølvpapir og tarveligt propagandamateriale. I 1936 havde danske landbrugsfolk mulighed for at se modellen anvendt mindst tre gange: den 3. Reichsnährstand-udstilling i Frankfurt a/M 17.-24. maj, den 4. Reichstagung der nordischen Gesellschaft i Lübeck 30. maj - 6. juni og endelig det store rigsbondestævne i Goslar i juli.

I Frankfurt var det d'herrer J. K. Haugaard og K. Skovgaard, som tegnede de danske interesser, i Kiel Høgsbro Holm og i Goslar Hauch. Såvel Skovgaard som Haugaard rapporterede til Høgsbro Holm om deres indtryk. Skovgaard beundrede den disciplin og orden, hvormed dyrene blev ført ind i ringen. Vogternes uniformering i hvide jakker og kasketter samt dyrenes ensartede udstyr gav fremføringen en disciplineret og dermed appelgivende karakter. Hvad angik de belærende dele af udstillingen, lagde man dernede megen vægt på anskuelsesundervisningen, nærmest en art kunst i form af panoramisk opbyggede tableauer. Det oplysende måtte her give plads for det retrospektive, »for Konstateringen af Resultater og Kendsgerninger«. Derfor burde Bellahøjskuet ikke

alene anlægges ud fra historiske (= oplysende) synspunkter, men også ud fra agitatoriske, »visende hvad den danske Bonde bærer paa sin Ryg af den danske Folkehusholdning, hans Betydning som Folkets »Ernærer- og Blodfornyere« for at anvende den tyske Udtryksform...«

Haugaard havde især bidt mærke i tyskernes faglige præstationer, og de imponerede ham ikke. På det punkt kunne vi let slå dem, mente han. Også han havde bemærket de fyndord, der var malet på lærredsvæggene i den stærkt rumopdelte messebygning: »Fornægtelse af den tyske Bondestand = Folkedøden. Gennem Forøgelse af den tyske Bondestand sikres Tysklands Fremtid«. Den slags propaganda gav Haugaard ikke meget for. Det er jo kun et spørgsmål om at have penge nok til rådighed, fastslog han.¹⁷

Som den drivende kraft i arbejdet havde Høgsbro Holm hermed fået noget at tænke på. Først skulle der dog ryddes nok en forhindring til side. Petersen-Dalum havde pludselig fået den idé, at udstillingen kunne placeres i Odense i stedet for København. I den anledning havde han ført en samtale med borgmesteren og magistraten i Odense, og de havde fundet de krævede betingelser acceptable.¹⁸

Det fynske udspil kom til behandling på Landbrugsraadets møde i juni. Hauch oplyste indledningsvis, at der nu var tegnet en garantikapital på 800.000. I den sidste tid har der rundt om i landet været en del diskussion om festen i 1938, fortsatte han. Alle var godt klar over, at præsidenten her sigtede til den voldsomme agitation, L. S. havde ført imod tanken med det klare formål at skade de »gamle« organisationer og deres ledende mænd. Således havde tre landboforeninger i Hjørring amt opfordret de jyske landboforeninger til at standse alle forberedelser, indtil landbruget havde fået arbejdskraft og økonomi nok til at klare dagen og vejen selv. Ved et formandsmøde 25. juni havde et stort flertal afvist dette, og dermed var den sag ude af verden.

Også Petersen-Dalum havde haft problemer med sine lokalforeninger og da især den i Fåborg. Det er nok i denne sammenhæng, man må se hans noget pludselige udspil om at flytte mødet til Odense. I den anledning havde Hauch sådan rent en passant spurgt Århus' borgmester, om ikke de kunne klare opgaven. Jo sagtens, lød svaret. Præsidenten var dog stadig af den opfattelse, at økonomiske hensyn bød landbruget at holde

fast ved København. Mejerier og slagterier var vistnok af samme opfattelse, mente han. Det løber helt rundt for mig, erklærede vicepræsidenten, Husmandsforeningernes Jens Holdgaard. Vi var jo alle enige om at holde os til København, og det var Petersen-Dalum selv med til at vedtage. Men hvis provinstilhængerne kom med een mio. i garantium, stillede sagen sig nok lidt anderledes. De fleste var 100% enige med Hauch og Holdgaard, kun formanden for Jydsk Andelsfoderstofforening, Peder S. Pedersen og næstformanden i Jyske Landboforeninger Aage Nikolaisen talte provinsens sag. Petersen-Dalum var ikke selv til stede. Han havde taget fejl af mødetidspunktet. Vi holder altså fast ved København, medmindre kommunen bakker ud, konkluderede Hauch derpå.¹⁹

Historien gør knuder

På Axelborg arbejdedes der nu på højtryk med planerne for udstillingen. Den noget træge garantitegning fik samtidig en moralsk opbakning derigennem, at Husmandsforeningerne meldte sig med en garanti på 10.000 kr. Desuden gik magistraten i København ind på de ønsker, Landbrugsraadet havde fremført om klargøringen af Bellahøjarealet. Dansk Kulturfilm ved Thomas P. Hjejle havde desuden udarbejdet et skitseforslag til en film om bondestandens historie efter 1788. Alt dette kunne Hauch berette for sine rådskolleger ved Landbrugsraadets efterårsmøde 1936. Nu var det på tide at få vedtaget organisationsplanen for arbejdet, i særdeleshed det vigtige spørgsmål om specialudvalgenes sammensætning, fastslog han. Hans (og Høgsbro Holms) tanker gik ud på at lade rådssekretariatet udarbejde forslag til udvalgenes sammensætning. Dernæst skulle organisationerne i Landbrugsraadet udtale sig herom og endelig skulle sekretariatet bede de pågældende om at gå ind i arbejdet. Det lå allerede fast, at mejeriernes Søren Overgaard skulle være formand for økonomiudvalget og slagteriernes nye formand M. Byriël næstformand.

Høgsbro Holm supplerede her sin præsident ved at konkretisere sine tanker om udvalgenes udpegning og sammensætning med dyrskueudvalget som lærestykke. Dette udvalg måtte atter sammensættes af flere underudvalg for de enkelte

racer og arter og af formændene for landboforeningernes og husmandsforeningernes provinsielle husdyrbrugudvalg med tilhørende konsulenter m.m. (udvalget blev på 50 personer!) Det var nok en god idé at lade Landbrugsraadet besætte alle formandsposterne, mente rådets sekretær. I hvert fald skulle rådet være direkte repræsenteret i det historiske udvalg, dertil Landbrugsmuseet (»gamle« K. Hansen), Landbohøjskolen (professor O. H. Larsen), højskolen (forstander Hans Lund, Rødding), landbrugsskolerne (Niels Bredkjær), universitetet m.fl. Da ingen kom med bemærkninger hertil, var forslaget vedtaget.²⁰

Trods den manifesterede enighed opstod der alligevel problemer, mest forårsaget af den gærende L.S.-uro. Først da man ændrede målsætningen fra »festligholdelse« til »landmandsforsamling« blev der påny stille om sagen. Andelsudvalgets Axelsen Drejer var dog ikke helt tilfred med proceduren omkring besættelsen af udvalgsposterne. Bestandig var han sindet at tegne cirklen omkring Andelsudvalget og andelsorganisationerne så snæver, at Landbrugsraadet og især Høgsbro Holm ikke kunne få foden i klemme i døren.²¹ Det lykkedes ham dog også at få gjort andelsudstillingen til en verden for sig midt inde på terrænet. Mejeriforeningerne var på deres side fast besluttet på at holde fast ved beslutningen om at afholde landsmejeriudstillingen i Forum, selv om det var usikkert, om hallen kunne nå at stå færdig til tiden. Landbrugsraadet skulle ikke blande sig for meget i branchernes forhold.²² Høgsbro Holms drøm om en produkt- og afsætningsudstilling blev til nogle vægkort med tilhørende lyssignaler om markederne for dansk landbrugseksport. De blev placeret i 6. og sidste rum på den historiske udstilling.

Det skulle i øvrigt vise sig, at netop forberedelserne til den historiske udstilling blev de mest problemfyldte. Underudvalget om bogproduktion ville have skrevet en bog om den danske bondestand siden 1755, men hvem skulle gøre det? Redaktør A. Garde var til et tysk forlag i færd med at skrive om den danske andelsbevægelse, kunne det være en idé at bruge hans manuskript? Men her kom navnet Fridlev Skrubbeltrang ind i billedet. Han var cand. mag. i historie og dansk og var ved at lægge sidste hånd på en disputats om den danske husmandsbevægelse. Flere gik stærkt ind for dette forslag, ikke mindst hans læremester, professor Albert Olsen ved Universitetet, og

det faldt slet ikke udvalget svært at gå ind for hans kandidatur, da man først havde set hans oplæg til en bog på ca. 250 sider om »Den danske Bonde 1788–1938«. Axel Garde skrev i stedet bogen »Fra Fællesskab til Fællesskab«. Desuden udarbejdede Max Lobedanz og Aksel Milthers en fortegnelse over 1.200 danske bøger og tidsskrifter »Dansk Landbrugslitteratur i Udvalg«. De landbrugsfaglige bidrag til bogen fra 1935 blev samtidig omarbejdet til »Husdyrbruget i Danmark«, »Planteavlen i Danmark«, »Landbruget og det økonomi« og »Landbrugets Organisationer«. For de enkelte deludstillinger blev desuden udarbejdet mindre pjecer, som hver for sig skildrede baggrunden for det fremlagte materiale.

Det historiske udvalg havde også grænsedragningsproblemer til andre udvalg. Maskinudstillingen ville gerne vise historiske redskaber og maskiner. For planteavlsudstillingens vedkommende ville landbrugslærer N. P. Gaardmand gerne etablere en frilandsdemonstration, hvor stavnsbåndsbondens miserable trevangsbrug blev konfronteret med nutidsbondens rekordstore høstudbytter. Til formålet blev anlagt to parceller på hver 3.000 m². De blev placeret foran planteavlsudstillingen, så folk kunne tage forholdene direkte i øjesyn. I den ene afdeling vistest jordfællesskabet i den gamle landsby og i den anden landsbyen af i dag med dens spredte placering af gårdene. I den gamle landsby krøb huse og gårde sammen om kirken for ligesom at holde hinanden oprejst. Hver gård havde sin omgærdede toft, og her havde humlehaven og de få forkrøblede frugttræer deres plads. Uden for toften lå trevangsbruget med dets ineffektive opdeling i vange, åser og agre »besaaet med Datidens blandede, urene, sygdomsbefængte og forkrøblede Afgrøder...«, som det hedder i Gaardmands senere beretning. Men selv om jorden blev besået med »Gammel dansk landbyg« og »Brandig hedehavre« voksede det kun alt for godt, da udstillingen nærmede sig. Halvdelen af kornet måtte da rykkes op med rode, og resten blev med få dages mellemrum sprøjtet med natriumkloratopløsning for at få marken til at se »historisk nok ud.« Det lykkedes kun mådeligt.

Musemsinspektør Jørgen Olrik fra Frilandsmuseet havde på et tidligere tidspunkt fået varmhjertet tilslutning til sin idé at købe en gammel bondegård i Pebringe på Stevn med henblik på genopførelse på Bellahøj. Tanken måtte dog skrin-

lægges, da sælgerens advokat forsøgte at presse salgsprisen yderligere i vejret. I stedet leverede museet en gård fra Gevninge ved Roskilde.

Statskonsulent K. Hansens tanker om en landbohistorisk udstilling forekom Høgsbro Holm og flere andre for museumspræget. En art historisk kavalkade, anskuelsesformen som den kaldtes andetsteds, var efter deres opfattelse langt at foretrække. Derefter havde K. Hansen ikke tid til at være formand for udvalget, og i stedet måtte Axelsen Drejer og Hans Lund i fællesskab påtage sig hvervet. I tidens fylde blev den historiske udstilling til en samling portrætter af de ledende mænd i 1788, et større billedmateriale med bl.a. »historiske« rekonstruktioner af maleren Rasmus Christiansen, kort og dokumenter o. lign. »Endelig Billeder af de tre Kvinder (flere kunde ikke findes), som Tid efter anden har spillet en Rolle i Landbrugets Fremgang: Hanne Nielsen, Sofie Rostrup og Anine Hansen...«, som Søren Alkærsig udtrykker det i sin beretning.

I et af rummene var væggen dækket af en mangefløjet historisk-statistisk oversigtstavle med begivenheder og årstal fra de ældste tider og til 1938, udarbejdet af cand. polit. M. Gormsen. De fire landbrugskriser i 1720'erne, 1820'erne, 1880'erne og 1930'erne var her sat i knappe kontrastvirkninger.

Den samme teknik var anvendt i O. H. Larsens driftsøkonomiske udstilling, hvor modeller, tavler og grafer demonstrerede udviklingen fra 1780erne og til 1938. Hovedvægten blev naturligt nok lagt på at skildre de 20 nærmest forudgående år. Hertil kunne man hente stof i de publikationer, Landøkonomisk Driftsbureau havde udgivet fra og med dets oprettelse i 1918. Det må have glædet mangen en husmand blandt udstillingens gæster at se, hvorledes husmandsbruget gav dobbelt så stort et samfundsmæssigt udbytte som de store gårde.

Men også denne udstilling forekom moderne landbrugsfolk for akademisk. I stedet lod man en ekspertgruppe under ledelse af Karl Madsen udforme en erhvervsøkonomisk udstilling, hvor man med klart erhvervspolitisk sigte ville vise landbrugets aktuelle situation i tekster og tal. Den kom til at hedde »De samvirkende danske Landboforeningers erhvervsøkonomiske Udstilling«. Tavlerne blev opstillet langs Bellahøjvej og tiltrak sig derved megen opmærksomhed, hedder det i be-

retningen. Her kunne folk med egne øjne se, hvor lille et afkast landbruget fik af sine anstrengelser, sammenlignet med industriens forhold. En gårdejer og en husmand tjente langt mindre end arbejderne i industri og håndværk, og hvor alle andres formuer var steget i værdi gennem de seneste år var landbruget i færd med at opspise sine sparepenge, i hvert fald indtil 1934.

Landbokulturen gæsteoptræder på Bellahøj

Høgsbro Holm havde brugt sine øjne godt i Tyskland. På rigsbondestævnet i Goslar havde han set, hvorledes man dér indkaldte hjemstavnskulturelle indslag fra de tyske provinser. I administrationsudvalget fik han da tilslutning til at omplante ideen til dansk grund, og følgelig blev der udskrevet en konkurrence om det bedste danske hjemstavsskuespil. Førstepremien blev vundet af Fredrik Nygaard med stykket »Ske Bonden hans Ret.« Det skulle opføres hver aften under udstillingen på en friluftsscene, der blev opført til formålet. Endvidere blev der planlagt gymnastikopvisning med børn og unge fra de enkelte amter, krydret med gæsteoptræden af Niels Bukhs berømte elitegymnaster fra Ollerup. Ved siden af det kropslige skulle der også være musikalske indslag (»De fynske Musikanter«), folkedans m.m., altsammen introduceret med største entusiasme af hjemstavnskulturens varmeste talsmand, statsskovrider Poul Lorenzen.

Landsbyens skole- og ungdomsgård hed et projekt, som Undervisningsministeriet tegnede sig for inden for udstillingens rammer. En række love om ungdoms- og aftenskolen, om det folkeoplysende arbejde, om landbrugsfaglig ungdomsundervisning og om folkeskolen (1937-loven) motiverede her, at man viste de besøgende, hvorledes en moderne skole- og ungdomsgård kunne bygges op. Til det formål skulle der ikke bygges murstenspaladser, betonede statskonsulent F. C. Kaalund-Jørgensen i sin beretning. Tværtimod skulle skolebygningerne have et midlertidigt præg, så det i hvert fald ikke skulle forhindre en løbende tilpasning til nye reformer. Ud over skolestuerne med tilhørende bibliotek og læseværelse var der i den viste skolebygning også afsat plads til gymnastiksal, spise-lokaler, et kombineret læge- og tandlægeværelse og natur-

ligvis håndvaske til den personlige hygiejne. Det så meget moderne ud, og mange besøgende har sikkert hentet inspiration til en snak i sognerådet herom. Men om kommunens økonomi tillod den slags luksus, melder historien intet om.

Som institution var skolen på Bellahøj repræsenteret ved en skoleudstilling, afholdt i den gamle skole fra St. Tårøje under Vemmetofte Kloster. Her fandtes den tids indlæringsmidler, såsom tampen, en gammel bibel, Jesper Brochmands postil og Cramers regnebog. Føltes skolen trods alt for altmodisch, kunne man herfra bevæge sig over på den moderne kommuneskole, Københavns Kommune netop havde opført ved Bellahøj. Her var moderne pædagogiske hjælpemidler til overflod, også fordi en række firmaer havde udstillet det nyeste i skolemateriel.

De frie ungdomsskoler fik rådighed over et telt til deres udstilling. Maleren Troels Trier havde hertil udformet en frise på 14 malerier, der skildrede udvalgte episoder af bondestandens historie fra de ældste dage og til nutiden. Under frisen fandtes en større samling af fotografier af næsten alle folkehøjskoler i Danmark. På endevæggen sås et stort maleri af Troels Trier. Det symboliserede højskolens betydning for bondestandens åndelige udvikling. I dette telt blev der under hele udstillingsperioden holdt 2 foredrag hver dag, ét om formiddagen og ét om eftermiddagen.

På Bellahøjskolen vistes film gennem hele udstillingsperioden. Hovedstykket var her »Træk af dansk Landbrug«, optaget med støtte fra Laurits Andersens Fond. Den skildrede landbrugets betydning for så at sige alle andre erhverv og samfundsgrupper; den viste hvorledes dansk planteavl blev til forædlede danske produkter og den demonstrerede, hvorledes disse produkter nåede ud til klodens fjerneste egne. I slutningen betonedes landbrugets betydning for det danske samfund. Efter pres fra L.S. vistes også en kortfilm om en L.S.-demonstration ved en tvangsauktion hos en statshusmand.

Udstillingen som arkitektur

Selv om arkitekt Tyge Hvass havde været inde i billedet fra det øjeblik, udstillingsplanlægningen begyndte, gik der næsten et år, før han havde fået sin endelige ansættelse som udstillings-

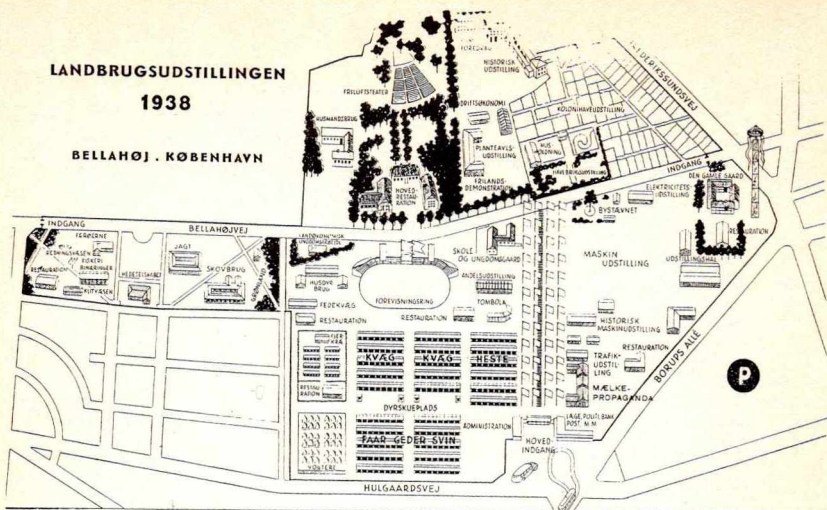

Fig. 3. En fotografisk gengivelse af planche i udstillingspjecen om udstillingens omfang.

arkitekt. Til gengæld havde han sin grundidé klart aftegnet, inden udstillingen begyndte at tage form. I stedet for at begræde de ulemper, et stærkt skrånende terræn ville medføre, brugte han højdeforskellene til at skabe orden og sammenhæng i arrangementet. Hovedindgangen blev placeret på terrænets laveste del. Derved opnåede han, at gæsterne fra første færd kunne iagttage udstillingen som en opslået bog i glitrende farver. Ved indgangen placeredes 4 store dannebrogflag på 21 m høje master. Efter passagen af indgangen gik turen videre op ad en flagallé, hvor hundreder af flag blafrede i vinden. Sammen med teltens blå-hvide farvekontraster fik sceneriet derved præg af noget eventyragtigt, noget der stod i modsætning til de hverdagsagtige realiteter, som udstillingen skulle vise.

Til venstre for flagalleen lå staldene med de kostbare præmiedyr og i midten den store forevisningsring. Her var bygget en pompøs tribune, hvorfra gæsterne kunne overvære begivenhederne i ringen. Til højre fandtes den store maskinudstilling, der strakte sig helt op mod terrænets højeste punkt. Her var rejst en 35 m høj majstang, udstillingens vartegn. Desuden var gården fra Gevinge bygget op på det højeste sted. Det var jo dér, det hele begyndte. På den anden side af den afspærrede

Bellahøjvej fandtes planteavlsudstillingen med den allerede omtalte frilandsdemonstration samt udstillinger vedr. husholdning, havebrug og kolonihaver. Da der i forvejen lå to haveområder her, »Mønsterkolonen« og »Tjørnely« blev disse uden videre indlemmet som en del af programmet. I dagene op mod udstillingen havde havefolket travlt med at rive gange, luge bede og male huse for at kolonihaverne kunne præsentere sig fra den smukkeste side. Ellers ville der blive snakket om det, når landboerne vendte tilbage fra hovedstaden. Helt oppe mod Bellahøjskolen placeredes den historiske udstilling samt den store friluftsscene med plads til ca. 10.000 tilskuere.

På vejen tilbage fra friluftsscenen kunne den besøgende kigge indenfor i et moderne statshusmandsbrug, opført til lejligheden af Statens Jordlovsudvalg. Formålet var at vise, hvorledes et brug på 18–20 tdr. land kunne indrettes. Stuehuset blev udstyret med moderne fabriksmøbler »for derigennem at give Ideer til gode, billige og smukke Ting og en hensigtsmæssig Indretning af Hjemmet, naar Husmandsfamilien staar overfor Nyanskaffelser... skrev jordlovsudvalgets formand, Niels Frederiksen i den efterfølgende beretning. Der rejste sig straks en del kritiske røster mod netop denne disposition. Det gav almindelige mennesker mindreværdskomplekser at se den slags luksus, som de slet ikke havde råd til i virkelighedens verden.

Når gæsterne havde passeret den store udstillingsrestauration, kunne de gå tilhøjre ad Bellahøjvej. Her havde de på venstre hånd en række specialudstillinger om så forskellige emner som skovbrug, jagt, redningsvæsen, Færøerne og Det danske Hedeselskab.

Turen kunne da passende afsluttes ved staldene. De var bygget som enkeltrækkede »bygninger«, fordi det almindeligt anvendte dobbeltrækkesystem ikke kunne anvendes på grund af det stærkt skrånende areal. Det havde til gengæld den fordel, at publikum kunne se hele dyret fra snude til halespids modsat de dobbeltrækkede stalde, hvor dyrene vendte halen ud med gæsterne. Ialt fandtes 2,6 km stalde, så der ville blive noget at se på. De næsten 2.000 dyr skulle passes af 1.000 vogtere, der blev indkvarteret i 131 8-mands telte af typen militære pyramidetelte. Alt indbo var nummereret, så hver vogter kunne finde sit udstyr. Der herskede en militær orden i teltbyen, også af den grund, at vogterne ikke blev identificeret

med navne, men med nr. Al tobaksrygning var strengt forbudt, og det samme gjaldt aftenbesøg. Vogternes principaler kunne få pengene til deres folk indsat på en særlig konto, således at vogterne kun kunne hæve et vist beløb pr. dag. Hver morgen var der gymnastik ved en gymnastiklærer fra Bellahøjsskolen. Overopsynet påhvilede to befalingsmænd fra hæren. Ordning muss sein.

I vogterbyen havde man anvendt danske militærtelte. Når det drejede sig om de egentlige udstillingstelte, var intet dansk firma leveringsdygtigt. I stedet måtte man gå til Tyskland, hvor man lejede 12 store udstillingstelte. I den anledning kom der en *tysk* montør herop for at overvåge, at tre *danske* tømrerfirmaer stillede teltene rigtigt op. En del mindre telte blev dog stillet til rådighed af danske firmaer.

Omverdenen var i god tid blevet holdt orienteret om den store begivenhed. Propagandavirksomheden fik fra januar 1938 et professionelt præg. Man havde nemlig ansat en pressesekretær, Kai Johansen. Han var fra 1936 til 1938 Venstrepressens korrespondent i London. Fra 1938 til 1946 var han Landbrugsraadets pressemedarbejder, hvorefter han gik ind i diplomatiet. Statsradiofonien, som Danmarks Radio hed den gang, viste sig også venligt indstillet over for udstillingen. Udover en række optaktudsendelser bragte man hver dag i udstillingsperioden en eller flere udsendelser om begivenhederne. På forhånd var der udarbejdet flere pjecer om udstillingen, herunder een på engelsk. Efter en plakatkonkurrence præmieredes to oplæg fra henholdsvis Henrik Hansen (»Sædemanden«) og Henry Thelander (»En eftertænksom bonde i høst«). Henry Hansens sædemand blev den gennemgående vignet for udstillingen.

Alt var nu ved at være på plads. I maj udbrød imidlertid en Mund- og Klovsygeepidemi, der en overgang så ret faretruende ud. Den havde især fat i de sønderjyske amter samt på Lolland-Falster. Det var da udelukket, at der kunne sendes dyr fra de afspærrede områder til Bellahøj. For en sikkerheds skyld fik det udstillede kvæg en gang serum inden afrejsen. Det var tysk serum, så det var der ingen risiko ved at bruge. Dagen før udstillingen rullede 5 særtog med 235 vogne ind fra provinsen. Vognene blev straks rangeret videre til Nørrebro station. Dér blev de tømt for deres kostbare last af præmiedyr. Efter et veterinært eftersyn blev dyrene i særlige transport-

vogne ført til staldene på Bellahøj, så de kunne være udhvilede til den store dag.

Nu ventede man kun på den uofficielle åbning den 17. juni. Udstillingens høje protektor kunne desværre ikke komme til stede den dag, da han var til 80-års kongefødselsdag i Sverige. Derfor måtte udstillingen vente med at blive åbnet til dagen efter åbningen.

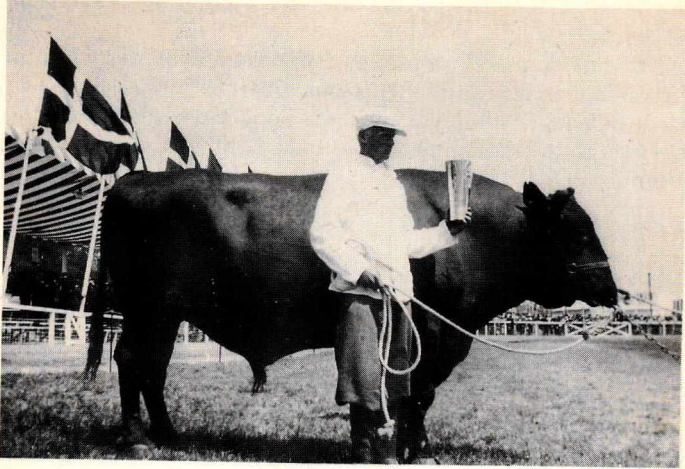
Flagene går til tops på Bellahøj

Fredag den 17. juni 1938 kl. 12 gik flagene til tops på Bellahøj, og ivrige landmænd og enkelte andre gæster skyndte sig forbi tælleapparaterne. Samme morgen kl. 9 var såvel landsmejeriudstillingen i Forum samt fedekvægsudstillingen ved samme bygning blevet åbnet. 1.000 balloner steg til vejrs medførende præmiekuponer. To dage senere kom et brev fra Harzen: Send os venligst den lovede præmie! Seks beredne postryttere kom med specialstemplet post fra hele landet. Samme aften var der prøveopstilling på »Dyrene i ringen« og »Dyrenes parade«. Allerede her viste tribunen sig at være alt for lille.

Fra første begyndelse var tilstrømningen overvældende. Folk måtte ligefrem lukkes ind i hold. Og når de først var kommet indenfor, ville de ikke gå hjem. De kunne simpelthen ikke se sig mæt på de flotte dyr i staldene, og derfor fik de rejsetrætte præmiedyr ikke den fornødne hvile.

Næste dag kl. 10³⁰ blev udstillingen officielt åbnet. Det kneb for de indbudte gæster at nå frem til tiden, så stærk var tilstrømningen. Det meste af det officielle Danmark var repræsenteret derude, dog ikke arbejdernes organisationser. Dertil kom ca. 350 journalister og flere hundrede gæster fra udlandet, heriblandt ca. 30 fra England og 10 fra Tyskland. Alle protokollens diplomatiske kunstgreb måtte tages i anvendelse for at få gæsterne passende placeret. Hauch bød velkommen og udtalte bl.a.:

»Vi haaber, og vi tror, at vi ved Landbrugsudstillingen 1938 paa Bellahøj kan fortælle sandt og rigtigt om vort Erhverv, om dets Udvikling, om dets Stade, om dets Trængsler og frem for alt om Landbrugserhvervets Betydning ikke alene for Erhvervets Udøvere, men dets Be-

*Fig. 4. Præmietyren Dan Højager ført frem af sin uniformerede op-
passer.*

(Landbrugsrådets arkiv).

tydning for hele vort Folk og for vort Folks økonomiske Fremtid.«

Derefter kunne kongen åbne udstillingen, og festen var for alvor i gang.

Portene blev slået op til ringen, og ind kom et optog, der helt tog pusten fra folk. Forrest kom de 126 tyre af rød dansk malcerace. Flokken var anført af »Dan Højager«, som udover ærespræmien også havde modtaget den kgl. pris. Dernæst fulgte »Eske Øksendrup« og først som nr. 3 kom den »berømteste af alle danske Tyre«, den 13 år gamle »Højager Nakke«. Bag denne detronisering lå et menneskeligt eller i hvert fald avlspolitisk drama, hvor iøjnefaldende bygnings- træk som flot, lige ryg og et næsten fladt, særdeles velformet kryds sejrede over avlsmæssige kvaliteter som høje fedt- og smørprocenter hos »egne« køer i ret op- og nedstigende linje. »Opstillingen var vanskelig, den skete, som rigtigt var, nærmest uden Hensyn til Alder og Avlsværdi; men det virkede lidt haardt mod nogle af de »Gamle...«, skriver konsulent A. Wulff Pedersen i sin beretning. Men eet er kongegunst, et andet

Skumleri paa Bellahøj!

Politiken 19.6

Kongens Ærespræmie tilfaldt
„Dan Højager“ en Halvbroder til
den tidligere Ærespræmietager
„Højager Nakke“

Medlemmer af konkurrerende
Tyreslægt: Ja, den Familie har
nu ogsaa altid været om sig!

Fig. 5. En humoristisk vignet fra »Politiken« 19.6.38 om tyrerivaliseringen.

folkeyndest. Publikum holdt med »Højager Nakke«, ja de var helt vilde med den, som det hedder i avissproget. Alles øjne hang ved det enorme korpus, da det sindigt skridtede fronten af. Aviserne satte tyrerivaliseringen på forsiden.

En dyrekult uden lige greb Danmark i de dage. For den tids danskere var det, som om den inderste kerne i historien om det danske landbrugseventyr her antog levende skikkelse. Fortættet dansk produktionsstyrke ville uimodståeligt bane sig

vej gennem alle forhindringer, medmindre der blev tømret kunstige barrierer op ved landegrænserne, Holger Danske i egen brede skikkelse med lurmærket svøbt om de svære, tunge skuldre. Alle ville se »Højager Nakke«, helst røre ved den. I en fart måtte der tømres solide bjælkebarrierer for at holde folk på nogenlunde afstand. Med Jacob Tvedegaard som mellemmand fik »Dan Højager« og den jydsk hingst »Himmerlands Eg« overrakt de kgl. ærespræmier. Publikums stående ovationer overdøvede helt dyrenes egne kommentarer. Da folk ville have sig en kop kaffe for at styrke sig oven på begivenheden, var der flere timers ventetid i restaurationerne.

Om aftenen var der premiere på Fredrik Nygaards præmierede skuespil om stavnsbåndsopløsningen »Ske Bonden hans Ret«, et broget billedskue i 5 afdelinger med vedhæftet familiealbum om tiden, der fulgte. Redaktør H. Hansen fra Venstres Presebureau udtrykte nok den almindelige opfattelse, når han skrev, at forfatteren kun delvis havde løst den bundne opgave.

Men instruktøren Svend Methlings mesterlige diktion fik prologen til at lyde som guldalderdansk, og John Price spillede rollen som krøblingen Klaus Skadelår så gribende, at publikum helt blev revet med af handlingen. Forestillingen sluttede med en »agrarkulturel Cavalcade«, der dog følte noget påklistret. Her optrådte i flok og følge »de sejrige Landsoldater fra 1850, den enlige Jægerskikkelse Steen Steensen Blicher, de sønderjydske Piger, Grundtvig og Kold, Dalgas, Vesterhavsfiskerne, Skjoldborg, Aakjær omgivet af Bønder fra vor egen Tid og et Hold mandlige og kvindelige Gymnaster...«

Hundredtusinder farter til Bellahøj

Søndag den 19. juni sattes publikumsrekord med 167.000 besøgende. Ikke færre end 125 børn forsvandt fra deres forældre. Flere af de »forsvundne« legede dog nok så fredeligt på legepladsen ved siden af afdelingen for bortkomne børn. Næste dag var det 150-årsdagen for Stavnsbåndsfrigørelsen. Selvfølgelig regnede det. Højtideligheden begyndte meget passende i Rådhushallen, hvor overborgmester Viggo Christensen udtrykte håbet om, at dagen ville knytte nye bånd mellem land og by. De 2.000 deltagere marcherede efter endt højtidelighed til Frihedsstøtten. Politiet i København havde ind-

Fig. 6. Daværende kronprins Frederik (Frederik IX) i samtale med landbrugsminister Kr. Bording. (Landbrugsrådets arkiv).

stændigt bedt om en kort ceremoni ved det i dagens anledning nypudsede mindesmærke. Man vidste aldrig, hvad selv en kortvarig trafikafspærring derude på det urolige Vesterbro kunne fremkalde af københavnerreaktioner. Hauch holdt da også den korteste tale i mands minde. Kronprinsen, A. P. Bernstorff, C. D. Reventlow og Chr. Colbjørnsen skabte reformerne, og bønderne fulgte dem op, var essensen af hans tale. Bellahøj-udstillingen er det bedste minde, man kunne have rejst Bondefrigørelsens mænd, udtalte den tids kronprins Frederik, senere kong Frederik IX ved den efterfølgende banket på National Scala.

Om eftermiddagen var der folkefest på Bellahøj. Stadig regnede det. Jacob Tvedegaard talte for den faglige dygtiggørelse og for samarbejdets kunst. Andelsudvalgets formand, Søren Overgaard så naturligvis i andelsbevægelsen den drivende

kraft bag det moderne landbrugs eksempellose fremgang. Ikke overraskende anslog han også politiske strenge, da han krævede økonomisk ligevægt mellem de forskellige erhverv. En social og kulturel undertone sporedes i den tale, Husmandsforeningernes N. P. Andreasen holdt. Efter hans opfattelse gik der en lige vej fra Stavnsbåndsløsningen og til udstykningsbevægelsen. Landbrugsminister Kr. Bording mente, at landsbyfællesskabet i den gamle landsby var blevet genfødt ved fællesdriften i andelsbevægelsens regi. I krisetider som disse gjaldt det imidlertid et endnu større fællesskab om produktion og afsætning. Talerlisten afsluttedes med forelæsning af fhv. stats- og landbrugsminister Thomas Madsen-Mygdal om 1700-tallets landbrugshistorie. Vi må nu værne om den frihed, henfarne slægter gav os i hænde, sluttede han.

Tirsdag den 21. juni var der landskamp i Idrætsparken mellem Sverige og Danmark. Det førte mange svenske gæster til Bellahøj. Ialt kom der 76.000 besøgende den dag.

Den næste dag begyndte et stort idrætsstævne med deltagelse af 2.300 landsbyskolebørn, 100 fra hvert amt. Vi vil gerne vise jer, hvad der indtil nu er præsteret i dansk landbrug, sagde undervisningsminister Jørgen Jørgensen. Derefter er det jeres opgave at høste endnu flere fold.

Sct. Hansaftensdag den 23. juni holdt man, hvad en journalist kaldte »den største og smukkeste Sct. Hans fest i Danmarks Historie«. Traditionen tro var vejret ekstra køligt, men 118.200 mennesker mødte alligevel op. Arrangementet var effektivt, men stilfærdigt bygget op i sammenkomponerede dele. 4.500 børn sang danske sange, rammet ind af en fakkelling med 300 vogtere i kredsen. Pludselig forenede lyset fra tre stærke projektører sig oppe på den mørke aftenhimmel, og i samme nu blæste lurblæserne fanfare. Formanden for Borgerrepræsentationen, landsretssagfører Karmark Rønsted, talte om samarbejdet mellem land og by og udtrykte håbet om, at det måtte lykkes at bevare Danmarks selvstændighed. Forstander Hans Lund betonedede i sin tale, at fremrykningen over en bred front, ikke enkeltmandspræstationen, var hemmeligheden bag landbrugets succes. Båltalen blev holdt af borgmester Ernst Kaper. I rammende ord udtrykte han sin forventning om, at det måtte lykkes at bevare det fredelige Danmark som et frit land.

»Al Undertrykkelse udefra som indefra være bandlyst; For-
svind i Luerne, du onde Træhest – og stig op af Ilden, du
fejre Frihedsstøtte! Tænd Baalet!«

Og mens træhesten forsvandt i et flammende bål, voksede Frihedsstøtten som en lysende fakkellod op gennem luerne. Ud over pladsen lød budskabet fra Frihedsstøtten, magtfuldt reciteret af Svend Methling. Symbolikken var forståelig for enhver. Det var mere end et Sct. Hansbål på en dyrskueplads et sted i Danmark. Det var en national fredsdemonstration med tydelig adresse til en omverden, der syntes forhekset af en nationalistisk, krigsgal propaganda. Mens børnene og de lidt ældre søgte hjem i seng, dansede ungdommen til kl. 2 nat.

Det kunne ikke nægtes, at de næste par dage på Bellahøj formede sig som lidt af et antiklimaks oven på balfærden Sct. Hansaften. Alligevel kom der mange mennesker, især fra provinsen. Tusinder af københavnere genså til deres glæde og forbavselse mennesker, de ikke havde set i årevis, men som nu havde behov for et gensyn og en god seng oven på udstillingens strabadser. Afslutningen på landsbyskolernes idrætsstævne trak også mange besøgende. Forældrene ville gerne se Hans og Grete lave gymnastik inde i København.

Det danske sommervejr svigtede endnu engang arrangørerne den sidste lørdag. Alle udendørsprogrammer druknede i regnen, selv om man skyndsomt søgte at lede vandet væk gennem interimistiske grøfter. Mange flag måtte tages ned, da den gennemvåde flagdug truede med at brække stangen midt over.

Heldigvis skinnede solen på udstillingens sidste dag, søndag den 26. juni. Alle rammer blev sprængt, da Niels Bukhs gymnaster gav opvisning på friluftsscenen. Dagen sluttede med taler af Høgsbro Holm, Jacob Tvedegaard, Søren Overgaard, N. P. Andreasen og H. Hauch. Mens den sidste talte, gled de tre store dannebrogflag langsomt ned mod jorden. Hverdagen stod for døren og det i dobbelt bemærkelse.

Bellahøj 1938 i et historisk perspektiv

Hædersgæsten over alle på Bellahøj var den næsten 80-årige forpagter Chr. Sonne. I sin person levendegjorde han den historiske kontinuitet fra 100-året for Stavnsbåndsfrigørelsen i

*Fig. 7. Christian X i samtale med udstillingens nestor, forpagter Chr. Sonne.
(Landbrugsrådets arkiv).*

1888, midt under den store omlægning fra korndyrkning til husdyrbrug, til junidagene 1938. Naturligt nok tilfaldt der Sonne den ære at vise den landbohistoriske udstilling frem for udstillingens høje protektor, kong Christian X. Det stemte dog næppe overens med forpagterens økonomisk-praktiske natur at skulle optræde som historisk kustode. Langt hellere ville han formidle et samarbejde mellem industri og landbrug, akkurat som han havde gjort det i 1888 og ved utallige lejligheder sidenhen.

Dagens hovedperson var ubestridt landbrugets førstemand, landstingsmand H. Hauch. Hans mål havde fra starten været at få arrangeret en folkefest til minde om Bondefrigørelsen, men som den fødte realpolitiker havde han ikke på forhånd lagt sig fast på en bestemt løsning. Hans nærmeste medarbejder, generalsekretær Arne Høgsbro Holm, nærrede derimod et stærkt ønske om at bruge jubilæet til at fæstne Landbrugsraadets ledende stilling i den danske landbrugsverden. Det var hans kolleger i de øvrige landbrugsorganisationer

naturligvis helt på det rene med, og derfor forsøgte de på forskellig måde at dæmme op herfor. Da visionen om en stor tidsspejlende landbrugsudstilling fortøede sig i det fjerne, betøede Høgsbro Holm og hans medarbejdere i stedet de kulturelle, de historisk sammenføjende træk ved landbrugets udvikling. Her kunne man hente inspiration i Nazi-Tyskland, hvor den retrospektive metode tidligt blev taget i brug i propagandistisk øjemed.

Sandt at sige antog den danske 1938-propaganda aldrig Blut und Boden-karakter, men under pres fra L.S.-bevægelsen måtte de ansvarlige nok forenkle budskabet til det omgivende samfund en kende mere, end det i grunden faldt dem naturligt... Hauch bøjede sig dog ikke for det populistiske pres. Bestandig talte han om samarbejde, ikke om kamp og ufred.

Situationen i 1938 indbød heller ikke til, at man skulle importere nazistisk sprogbrug. Godt nok afsatte man 20–30% af sine landbrugsprodukter til Tyskland, men ingen kunne overse, at naboen i syd var en sikkerhedspolitisk trussel. Det kunne Hauch naturligvis ikke sige højt uden at bringe afsætningen sydover i fare, men det er påfaldende, at alle Sct. Hansaften-talerne netop satte krigsfaren i centrum.

Landbrugsudstillingen på Bellahøj blev derfor eet stort dansk stævne. Elitedyr som »Højager Nakke« og »Himmerlands Eg« blev symboler på dansk styrke i fredelig kappestrid.

På denne baggrund blev Bellahøj 1938 et monument over den udvikling, som tog sin begyndelse 150 år tidligere. Dog var det, som om man satte de sidste års udvikling i en art parentes. Krisen afspejlede sig kun i ordvalget, ikke i selve opbygningen. Man ville ikke vedkende sig landbrugs krisen som en permanent tilstand, kun som en overgang til noget andet, noget ukendt. Få om overhovedet nogen i samtiden var i stand til at forestille sig, at man godt et års tid senere blev stedt i en overgangstilstand, hvis endemål fortøede sig i det uvisse.

Skæbnen ville altså, at Bellahøj 1938 i dobbelt forstand blev en historisk milepæl. Selv med risiko for at blive beskyldt for faglig enøjethed vil nærværende forfatter vove den påstand, at landbohistorien høstede den største afgrøde i de dage. Med Fridlev Skrubbeltrang som ledende forskerpersonlighed fastholdt den alene mindet om det, der var engang. Den tekniske udvikling gik så stærkt efter 1945, at tilstanden i 1938 hastigt forsvandt bagud i historiens mørke. Leen, aflæggeren og selv-

binderen blev til udstillingsgenstande på et museum, og den røde ko midt i kløvermarken blev til et salonstykke over sofaen derhjemme.

Noter

1. Kai Johansen, red.: Beretning om Landbrugsudstillingen paa Belahøj 1938 (København 1939), s. 515. Hvor intet andet er anført, er stoffet især hentet fra denne publikation.
2. Landbrugsraadets Beretning for 1922, s. 36 ff.
3. Povl-Erik Halmind: Afvikling og nye baner. Festskrift til Landhusholdningsselskabets 200-års jubilæum »For Fædrelandets bedste Flor«. Erhvervshistorisk Årbog 1968, s. 310ff.
4. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan 1919-33 (København 1979) s. 506ff.
5. Chr. Sonne: Min Livsmelodi (København 1938), s. 32ff.
6. Kai Johansen, anf. værk, s. 110ff.
7. Rudolf Schou: Om Landbruget i Danmark (København 1900).
8. Danmark. Landbruget. (København 1935).
9. Ref. af Landbrugsraadets møde 9/12 1935, pkt. 5. LRs arkiv, Axelborg.
10. Ref. af sekretærmøde 17/1 1936, passim. Sag 7.K, referater. LRs arkiv, Erhvervsarkivet, Århus.
11. Ref. af møde i LRs præsidium 12/2 1936, pkt. 14. LRs arkiv, Axelborg.
12. Ref. af møde i LRs præsidium 25/2 1936, pkt. 18. Sst.
13. Ref. af møde i LRs præsidium 4/3 1936, pkt. 15 Sst.
14. Ref. af møde i LRs præsidium 26/3 1936, pkt. 9. Sst.
15. Ref. af Landbrugsraadets møde 15/4 1936, pkt. 4. Sst.
16. Ref. af Landbrugsraadets møde 15/4 1936, passim. Sst.
17. Skovgaard til Høgsbro Holm 6/6 1936. J. K. Haugaard til samme 25/5 1936. Sag 7. K. »Forberedende materiale«. LRs arkiv, Erhvervsarkivet, Århus.
18. Petersen-Dalum til LRs præsidium jfr. ref. af møde i LRs præsidium 25/5 1936, pkt. 18. LRs arkiv, Axelborg.
19. Ref. af Landbrugsraadets møde 30/6 1936, pkt. 4. Sst.
20. Ref. af Landbrugsraadets møde 15/10 1936, pkt. 3. Sst.
21. Ref. sekretærmøde 31/10 1936. Sag 7.K, referater. LRs arkiv, Erhvervsarkivet, Århus.

Nærværende forfatter takker Landbrugsrådet for tilladelse til at benytte rådets arkivalier. Desuden rettes en tak til Erhvervsarkivet, fordi det ikke alene påtager sig at sende arkivalierne til benyttelse i København, men også finder de rigtige sagspakker frem. Det er vist det, man kalder arkivassistance.